

ΒΑΛΤΕΡ
ΜΠΕΝΓΙΑΜΙΝ

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

ΠΟΛΥΤΙΜΟΙ
ΛΙΘΟΙ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΒΑΛΤΕΡ
ΜΠΕΝΓΙΑΜΙΝ

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΓΚΡΙΩΤΗΣ

ΠΟΛΥΤΙΜΟΙ
ΛΙΘΟΙ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής άδειας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια

Σειρά: Πολύτιμοι λίθοι

Διευθυντής σειράς: Χάρης Βλαβιανός

Βάλτερ Μπένγιαμιν, *Η αποστολή του μεταφραστή.*

Και άλλα κείμενα για τη γλώσσα

Μετάφραση: Γιώργος Σαγκριώτης

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Διόρθωση: Αρετή Μπουκάλα

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Φιλμ, μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης

Copyright® για τη μετάφραση Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2011

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Μάρτιος 2014

KET 7716 ΚΕΠ 140/14

ISBN 978-960-16-4441-7

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

9

Η αποστολή του μεταφραστή

19

Η καταγωγή του γερμανικού μπαρόκ δράματος.

Γνωσιοκριτικός πρόλογος

61

Νοητικές εικόνες

159

Μικρά καλλιτεχνήματα

175

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Για το αίνιγμα και το μυστικό

183

Γλώσσα και λογική
187

Αναλογία και συγγένεια
192

Στοχασμοί για τον Χούμπολντ
199

Κρατικό μονοπώλιο πορνογραφίας
201

Εισαγωγή

Ο Μεσοπόλεμος είναι η ηρωική εποχή των ευρωπαϊκών γραμμάτων. Σε εκείνα τα χρόνια που η ανθρωπότητα προετοιμαζόταν για το καλύτερο και το χειρότερο έζησαν και δημιούργησαν συγγραφείς το όνομα των οποίων περιβάλλει μια αίγλη. Το περίγραμμά της έχει χαραχτεί από τις ανήσυχες διαδρομές του λόγου σε συνθήκες κρίσης και εκτάκτου ανάγκης. Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν είναι συγγραφέας του Μεσοπολέμου. Εξού και οι μυθικές διαστάσεις που έχουν προσλάβει η ζωή και το έργο του.

Από τη ζωή αυτή γνωστότερο, περιέργως,

είναι το τέλος της: η αυτοκτονία του Γερμανοεβραίου συγγραφέα στα γαλλοϊσπανικά σύνορα το 1940 προς αποφυγήν της σύλληψης και παράδοσής του στους ναζί. Μια αυτοκτονία που ήρθε να επιβεβαιώσει την παράδοξη διαλεκτική αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας, λύτρωσης και καταστροφής που πρυτανεύει στο έργο του. Το δοκίμιό του για τις *Εκλεκτικές συγγένειες* του Γκαίτε έκλινε με τη φράση: «Αν έχουμε ακόμη ελπίδα είναι μόνο χάρη σε εκείνους που είναι απελπισμένοι».

Γεννημένος στο Βερολίνο το 1892, ο Βάλτερ Μπένγιαμιν θα βρεθεί από νωρίς στο επίκεντρο ριζοσπαστικών κινήσεων της εποχής. Θα συνδεθεί με τον παιδαγωγικό κύκλο του Γκούσταβ Βύνεκεν, θα πρωτοστατήσει στο φοιτητικό πολιτικό και πολιτιστικό κίνημα και θα δεχτεί την επίδραση ελευθεριακών σιωνιστικών ιδεών, σε μεγάλο βαθμό με τη συνδρομή του ισόβιου φίλου του Γκέρσομ Σόλεμ, μετέπειτα πατριάρχη των εβραϊκών σπουδών.

Στο μεταξύ, οι προσπάθειες του Μπένγιαμιν

να ακολουθήσει ακαδημαϊκή σταδιοδρομία δεν θα στεφθούν από επιτυχία. Αφού αναγκάστηκε να αποσύρει την επ' υφηγεσία διατριβή του για το γερμανικό μπαρόκ δράμα, στράφηκε στον ελεύθερο συγγραφικό βιοπορισμό, ως δοκιμιογράφος και μεταφραστής. Κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων συνδέθηκε με ετερόκλητες πνευματικές φυσιογνωμίες της γερμανικής πνευματικής ζωής: τον Τ.Β. Αντόρνο, τον Ούγκο φον Χόφμανσταλ και τέλος τον Μπέρτολντ Μπρεχτ, γνωριμία η οποία συμβάδιζε με το αυξανόμενο από τα μέσα της δεκαετίας του '20 ενδιαφέρον του Μπένγιαμιν για τον μαρξισμό. Στην τελευταία δεκαετία της ζωής του δεσπόζει το φιλόδοξο σχέδιο ενός μεγάλου έργου για το Παρίσι του 19ου αιώνα. Υπό συνθήκες φτώχειας, εξορίας και προσωπικής κρίσης, το λεγόμενο *Passagen-Werk* δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί και διασώθηκε στην ημιτελή του μορφή από τον Ζωρζ Μπατάιγ.

Η επίδραση που άσκησε ο Μπένγιαμιν στη σκέψη των μεταπολεμικών χρόνων μπορεί να

αποδοθεί πρωτίστως στον πλούτο της θεματολογίας του, όπου φιλοσοφία και λογοτεχνία, πολιτική και τέχνη διεκδικούν ισότιμους ρόλους. Άλλο τόσο μπορεί να χρεωθεί στην ιδιόρρυθμη γοητεία της γραφίδας του, που έκανε επιτρεπτή μια τέτοια σύνθεση. Αλλά η εν λόγω γοητεία των κειμένων του Μπένγιαμιν —πηγή άλλωστε ποικίλων παρερμηνειών— δεν συνίσταται αποκλειστικά σε μια ρητορική ποιότητα, με την έννοια της συνειδητής μέριμνας για τη γλωσσική επίδραση. Η γλώσσα δεν είναι μόνο ο τρόπος αλλά και το κύριο θέμα του συγγραφικού του έργου, στο μέτρο που αυτή αποτελεί το μέσο των περιεχομένων της. Ωστόσο το μέσο —και αυτός είναι ο πυρήνας της αντίληψης του Μπένγιαμιν— δεν είναι ουδέτερο, όπως φέρ' ειπείν στη συμβατική γλώσσα των μαθηματικών· το κατεξοχήν περιεχόμενο της γλώσσας είναι η γλώσσα η ίδια, ή, θα μπορούσε να πει κανείς, η εμπειρία, η δομή της οποίας είναι γλωσσική.

Κατ' αυτόν τον τρόπο το πρόβλημα της έκ-

θεσης (Darstellung) των περιεχομένων μετατρέπεται από ζήτημα μεθόδου σε ζήτημα ουσίας. Εφόσον η γλώσσα διαμηνύει τον ίδιο της τον εαυτό, πίσω από την εννοιακή διαμεσολάβηση της σκέψης υπάρχει η σφαίρα μιας γλωσσικής α-μεσότητας, ήτοι μαγείας, όπου εικόνα και λέξη, αναπαριστώμενο και αναπαράσταση γίνονται ένα. Η πρόσβαση ωστόσο στον μαγικό αυτό χώρο δεν είναι άμεση η ίδια. Για την τέλεσή της, για την επίτευξη αυτού που αποκαλείται «ποιητικό στοιχείο» απαιτείται η συμβολή των πεζών γλωσσικών στοιχείων και, εντέλει, της εργαλειακότητας των εννοιών. Γι' αυτό, παρά το λόγο περί γλωσσικής μαγείας, η σκέψη του Μπένγιαμιν διέπεται από αδυσώπητη αυστηρότητα. Και αποτελεί στοίχημα, ενώπιον του οποίου τίθεται ο αναγνώστης, να ανακαλύψει επιτελεστικά τον κρυμμένο δαιδαλώδη δρόμο που οδηγεί εκεί όπου, με τα λόγια του Γκαίτε, μπορούμε να «σκεφτούμε την επιστήμη ως τέχνη», και αντιστρόφως.

Το ζήτημα της γλωσσικής έκθεσης είναι και

εκείνο που συνέχει θεματικά τα διάφορα κείμενα του παρόντος τόμου. Με αυτό το σκεπτικό προτάσσεται εξάλλου το κείμενο του Μπένγιαμιν για την «Αποστολή του μεταφραστή», εφόσον στη σφαίρα της μετάφρασης η αναπαραστατική, αντιπροσωπευτική λειτουργία της γλώσσας ως τέτοιας εμφανίζεται διαυγέστερα στη σχέση μεταξύ των γλωσσών. Το εν λόγω δοκίμιο αποτελεί τον πρόλογο του Μπένγιαμιν στη μετάφραση των *Παρισινών πινάκων* του Μπωντλαίρ (1923)· διόλου πάντως δεν θυμίζει επεξηγηματικό μεταφραστικό σημείωμα. Αντιθέτως, αναπτύσσει μια γενική θεωρία της μετάφρασης, βασισμένη στην ασυνήθιστη, για τα μέτρα της μεταφραστικής πρακτικής, αντίληψη ότι τα σπουδαία έργα είναι τα κατεξοχήν μεταφράσιμα. Και τούτο διότι η μεταφρασιμότητα, ως εκθεσιμότητα, συνιστά εσωτερικό γνώρισμα των γλωσσικών δημιουργημάτων, τα οποία διατρέχουν μια ιστορική πορεία μεταγραφών έως ότου φτάσουν στην τελείωσή τους, η οποία παρουσιάζεται υπό τη μεσσιανι-

κή προοπτική της αποκατάστασης της προ Βαβέλ γλωσσική ενότητας.

Το πρόβλημα της γλωσσικής αντιπροσωπευσης παρουσιάζεται υπό διαφορετικό πρίσμα στο επόμενο κείμενο του τόμου, το οποίο είναι ο πρόλογος του Μπένγιαμιν στην απορριφθείσα διατριβή του για το γερμανικό μπαρόκ δράμα (1925). Αποβλέποντας στην επανεξέταση αυτού του ερευνητικά παραμελημένου λογοτεχνικού είδους, ο Μπένγιαμιν προβαίνει σε μια εμπάθυνση στις μεθοδολογικές προϋποθέσεις της φιλοσοφίας της τέχνης και της πραγματείας ως ιδιαίτερου είδους λόγου. Σε αυτό το πλαίσιο η γλωσσική έκθεση προβάλλει ως σχήμα που εξηγεί το πλατωνικό ζήτημα της σωτηρίας των φαινομένων εντός των ιδεών. Πρόκειται για τη βάση πάνω στην οποία, μέσω μιας περίτεχνης και ενίοτε δύσβατης συλλογιστικής, ο Μπένγιαμιν θα αναπτύξει αφενός μια θεωρία της αλήθειας ως γλωσσικού φαινομένου, και αφετέρου μια κριτική των θετικιστικών και ιστοριστικών μεθόδων στη φιλοσοφία της τέ-

χνης. Προς τούτο θα απαιτηθεί όχι μόνο η αναδρομή σε θεμελιώδη προβλήματα της μεταφυσικής αλλά και η ανάδειξη πρωτότυπων εννοιών, όπως εκείνης του «αστερισμού», όπου, σύμφωνα με το πρόγραμμα του Μπένγιαμιν, συντίθενται η λογική και η εικονική προοπτική.

Την ίδια σύνθεση πραγματώνουν, τη φορά αυτή με λογοτεχνικό ή και αφοριστικό ύφος, τα αποσπάσματα υπό τον χαρακτηριστικό τίτλο «Νοητικές εικόνες» καθώς και τα συγγενή «Μικρά καλλιτεχνήματα», που ακολουθούν (τα μεν δημοσιεύτηκαν το 1933 με το ψευδώνυμο Ντέτλεφ Χολτς, ενώ τα δε παρέμειναν αδημοσίευστα κατά τη διάρκεια της ζωής του συγγραφέα). Με έμμεσο ή άμεσο τρόπο στα κείμενα αυτά, τα οποία ο Μπένγιαμιν επεξεργάστηκε με διάφορους τρόπους στη δεκαετία του '30, αναδύεται το ενδιαφέρον για τη συγγραφική και γλωσσική τεχνική, αρχίζοντας από συμβουλές προς τους συγγραφείς και φτάνοντας ως την εξιστόρηση φαινομένων μαγικής θεραπείας διά του λόγου.

Την ανά χείρας έκδοση συμπληρώνει μια σειρά από ελάσσονα κείμενα, μερικά από τα οποία είναι αποσπασματικού χαρακτήρα ή προεργασίες για το «μπαρόκ δράμα». Η συμπερίληψή τους στον τόμο έχει ως στόχο να φωτίσει όσο το δυνατόν πληρέστερα πτυχές της σκέψης του Μπένγιαμιν για τη γλώσσα, οι οποίες δεν είναι πάντοτε σαφείς στο πλαίσιο των μεγαλύτερων έργων του. Ανάμεσά τους ιδιαίτερη μνεία αξίζει ίσως στο τελευταίο, σαρκαστικό κείμενο με τίτλο «Κρατικό μονοπώλιο πορνογραφίας», όπου μέσα από την ειρωνεία του συγγραφέα αναφαίνεται ο ειδικά ερωτικός χαρακτήρας των γλωσσικών φαινομένων, ο οποίος επεξηγεί με διαφορετικό τρόπο το στοιχείο της μαγείας τους.

Όσον αφορά την παρούσα μετάφραση, καταβλήθηκε προσπάθεια να τηρηθεί η απαίτηση αυστηρότητας του πρωτοτύπου και ταυτοχρόνως να εξυπηρετηθεί η πρόσβαση του αναγνώστη, κυρίως μέσω σύντομων επεξηγηματικών σημειώσεων. Μια και η ελληνική απόδοση αρ-

κετών εννοιών δεν είναι πάντοτε αυτονόητη ή σταθερή, ενίοτε παρατίθεται η πρωτότυπη γερμανική λέξη. Ο μεταφραστής θα ήθελε, τέλος, να ευχαριστήσει από αυτή τη θέση την Οντέτ Βαρών-Βασάρ, που φιλοξένησε αρκετά χρόνια πριν στο περιοδικό της μια μετάφραση του δοκιμίου για την «Αποστολή του μεταφραστή», καθώς και τον Χάρη Βλαβιανό, που του έδωσε την ευκαιρία να επαναπροσεγγίσει το κείμενο αυτό και να το πλαισιώσει με ολότελα νέες μεταφράσεις κειμένων του Μπένγιαμιν.

Γιώργος Σαγκριώτης